

HEMŞİRELİK YÜKSEK OKULU ÖĞRENCİLERİNDE PSİKODRAMANIN EMPATİK EĞİLİM VE EMPATİK BECERİ ÜZERİNE ETKİSİ

M.Olcay ÇAM*

ÖZET

Bu çalışma, Hemşirelik Yüksek Okulu öğrencilerinin empati eğilimi ve empati beceri düzeylerini belirlemek ve psikodrama grup çalışmaları ile empati eğilim ve beceri düzeylerinde bir değişiklik olup oluşmadığını saptamak amacıyla yapılmıştır.

Araştırma sonucunda, empati eğilimi ve empati beceri puanlarında, oluşan artışın düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu artış, istatistiksel olarak anlamlılık göstermemiştir.

GİRİŞ

Hemşirelik eğitimiyle, bireylerin yaşamlarını sağlıklı ve doyumlu yaşamasını engelleyen sağlık sorunlarının çözümün yardımcı olmayı hedefleyen hem ireler yetiştirilmek amaçlanmaktadır. Hemşirelik eğitiminde, sağlıkla ilgili temel bilimsel bilgilerin edinilmesi ve teknik becerilerin kazanılması temel amaçlardandır. Bu amaçların yanı sıra, hemşirelik eğitiminde öğrencilerin duygusal ve zihinsel olarak kendi davranışlarının farkında olmaları, insan davranışlarını anlayabilmeleri, insan sorunlarına duyarlı olmaları gibi kişilerarası ilişkilerle ilgili çeşitli becerileri de edinebilmeleri de önemli amaçlardandır. Öğrencilerin kişilerarası ilişkiler konusunda beceri edinebilmelerinde, çeşitli tekniklerden yararlanılabilir. Psikodramanın, bireylerin kişilerarası ilişkiler konusundaki becerilerini geliştirmeye, bireylerin kendilerinin farkında

* Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Psikiyatri Hemşireliği A.B.D. (Yrd. Doç. Dr.)

oluşlarını arttırmaya. karıdaki bireyleri daha iyi anlayabilmelerine olanak sağlayarı önemli bir telmik olduğu ilgili lteratürde geniş bir ekilde yer almaktadır (4, 5. 8. 12). Birçok ara tırmacı empatik duyarlılık eğitiminin her birey için yararlı olması ilc birlikte. özellikle hem ırcler. osyal alı macılar. öğretmenler. polisler, p ikolog, p ikiyatrtst v pstkolojik danı manlar için ise zorunlu olduğu görü ündedirler (2, 4, 10. 11 15).

Gürümüzde önemli bir kavram ya da yetenek olarak değerlendiril n emp ti kelime si. tarih el geli im içinde ilk olarak 1897'de Lipps tarafından, dı andaki bir objeyi. kendine mal etme üreci olarak a ıklanmı tır. 1909 yılında j e Titchener. bu Almarica kelimeyi İngilizce'ye "empathy" olarak evlrrni lir. O yıllarda empa i. bir olaya. objeye içine rlı rerek bakmak anlamında kullanılmıştır. Daha sonra Freud. ernpatiyı. ba ka birisinin deneyimleriyle düşünmek, aras ırnak ve bulmak olarak dile getirmi . başkasının ruhsal yaşamını kavramak olarak dü ünri - mi tir. Kohot, Freud'un etki inde kalarak. psikoanalitik çerçeve i erisinde empatiyi başka bir insanın iç dünyasına girerek. onun duygu v düşüncelerini anlama kapasitesi olarak tanımlarmı tır (1, 3. 15. 16). F nichel'e göre. ernpati iki eylemden oluşur. İlki bir ba ka i ile yapılan özde im. ikincisi kendi duygularını ve bu yolla objenin duygularını farketmektedir. Adler'in ba kasının gözleriyle rörnek, ba kasının kulağıyla duymak. başkasının kalbiyle hissetmek şeklindelid açıklaması ernpatinin anlamının geli m ine etki elmi tir (1, 15. 16). Suiivan cmpali yerine. katılımcı gözlem t rirriini kulturemi tır (15).

Empati kavramı ile ismi adeta özdeşleşen bir bilim adamı ise. Cari Rogers'tır. Rogers'ın ilk ernpati tanımlama ı şöyledir: "Ernpatik olmak veya empati durumu, bir kimsenin içsel referans erçevesiru doğru olarak algılamak. onun duygusal unsurlarını ve anlamlarını o kimse, kendi iymi gibi ya arnak ve bu "imiş gibi" olma koşulunu mutlaka yerine zeurmekur. Eür bu "imiş gibi" olma durumu yoksa, bu o zaman özdeşleşrne demektir" (14).

Daha sonraki tanımlaması ise teraptstın. daruşanın dünyasına önyargısız olarak girebilmesi i in, bir süre kendi değer ve görüşlerinden uzakla masıdır. Bu bir anlamda kendinden uzaklaşmasıdır. Bunu ancak kendinden emin. bir ba ka Itimsenin dünya ina girince kaybolmayacak ve ıstedığı zaman kendi dünyasına rahat a geri dönebilecek Itimsel r gerçeikle tirebilir şeklindedir (14).

Moreno. ernpatiyı tasarttnlara dayaJı bir yol alma. tasarımılanan ve tam olmayan bir rol değşrtirme olarak vurgularruşur. Bu hem başka bir

insanın gerçeğini ve onun için de bulunduğu durumu bir bütünlük içinde kavrama olanağını. hem de bunun sonucu olarak, empati kuran kişinin bilin alanı kapsamının genişlemesini sağlar. Böylece her yerde varolan durumu abule anlama ve uyum yapma olanağı olabilmektedir. Başka insanların rolünü alarak, onlarla empati yaparak temsil etme. temsil eden kişinin empati yeteneği arttırmaktadır. Yardımcı benin oyun sırasındaki empatisi ne kadar yoğun olursa, başkasının rolünde "kendisinden başkası" olması da o kadar fazla olmaktadır. Aynı zamanda. yardımcı ben olabilme yoluyla empati yeteneği de sürekli olarak yoğunlaşmaktadır. Kısaca empati "başka bir ben" olabilmeyi. "başka ben" olabilme de empatiyi arttırmaktadır (5. 8. 12).

çocuğun gelişiminde ahlak gelişimi evresi, çocuğun çevresindeki insanlarla kurduğu ilişki ile belirlenmektedir. Bu ilişkinin yapısı ise çocuğun zihinsel yapısı ve rol alma kapasitesi ile ilgilidir. Evrelerini gelişiminde rol alma, bir başkası için kendisiymiş gibi tepki vermek, kendi davranışta da bir başkası gibi tepki verebilmek önemlidir. Kohlberg. bir başkasının yerini alabilme yeteneğinin altı yaşından itibaren gelişmeye başladığını ve bu yeteneğin gelişiminin ahlaki yargının gelişiminde çok önemli olduğunu belirtmektedir. Empatik tutum, bu anlamda bir çeşit rol almaktır. Burada karşıdaki kişinin duygularını doğru olarak anlayabilmek ve duyguyu kendisiymiş gibi yansıtmak sözkonusudur (2),

Dökmen: empatiyi "Serçenin yürek çarpıntısını duymak" diyerek çok güzel bir şekilde ifade etmiştir (7).

Empati, ölçülebilen ve uygun eğitimle geliştirilebilen bir iletişim becerisidir (5. 7. 8). Empati eğitimi teknikleri başlıca 4 grupta toplanmaktadır. Bunlar: bilgi verme, Yaşantı, Roloyun ve Modelden öğrenmedir. Roloyun tekniği psikodramada empatik duyarlılığı arttırmada etkili olmaktadır (5.7.8).

Ülkemizde psikodrama uygulamalarının empati düzeyini etkileme durumunu inceleyen çalışmalar: Dökmen (1988). Kaner (1991). Okvuran (1993) ve Bayezid ve arkadaşları (1995) tarafından yapılmıştır (4. 5. 9. 15). Ayrıca. Yıldırım (1991), Tanrıdağ (1991). Akçalı (1991), Aleboy (1995) ve Aydın (1995) empati ile ilgili araştırmalar yapmışlardır (1, 3, 15, 16, 19). Her ikilerde empatik eğitim ve beceri ile ilgili çalışmalar ise: Öz (1992). Yılmaz (1993). Pek ve arkadaşları (1995) tarafından yapılmıştır (11, 13. 15).

Empatik beceri, Sargın tarafından, ki inin **çevre** indeki insanların algılandı. düşüncelerini, duygularını **ve** tutumlarını doğru olarak algılaması v geri bildirmesi olarak tanımlanmıştır. **Empatik** eğilim ise kişi i __ rin ya arlanndaki erpatl kurma potansiyeli olarak belirtilmiştir. Empatile eğilim, mpatik ileti im becerisini etkileyen bir öz İlik olarak değerlendirilmiştir. Empatik eğilimi öl en öl ekl r bir anlamda kişilik ölç ği özelliği ta ımaktadır. Bunun nedeni. bu ölçeklerin **empatik** duyarlılığı olan ki ilerini. ki ilik özelliklerini dikkate alarak hazırlanmasıdır. Empatik beceriyi öl en ölçeklerle bilişsel nitelikte ölçümler özkonusu olup. bu öl ünlerd n ama lanan id inin kendisinc öylenen sözleri ne ölçüde doğru anladığını belirlemektedir. u yaklaşımda kişi kar ısındaki ki iye onun görmedi Ji bir eldi betimler. o da bu ekliri ne olduğunu anlamaya ya da kendisine söylenenleri aynen tekrarlamaya çalı ır (15).

Terapi grupları konusunda, grupların büyüklüğü ile ilgili olarak. Yalom: 5-10 ki ilik, Mahler: 7-10 kişilik: Patterson ise 4-8 ki ilik gruplar önermektedirler. Grupların küçük olması görü ü yaygındır. Grup büyüdü e her birey için zaman azalmakta, h r üy nin diğerleri ile ili kisi sınırlanmaktadır. Ayrıca büyük gruplarda yöneti inin tüm ili kilerin farkında olması ve uygun tepki vermesi de gü tür (17). Bu nedenle imdiki alı mada grup üye sayı ının inirli olması çalışma açısından olumluluk taşımaktadır.

YÖNTEM VE GEREÇ

Ara tırna örneklemlini: E.Ü. H rnişirclik Yüksek Okulu 4.sınıf öğren ilerinden. psikodrama uygulamalarına gönüllü olarak katılan. 17 öl'renei lu turmaktadır. Grup etkinliğine katıları öğr ncilerle, ilk 4 ay ulamanın sonunda grubun kapalı grup olması kararı verilmiştir. Sürekli *devam* etme kararında olmayan 8 öğrenci ayrımı ır. Gruplar 9 öğr nci ile devam etmi Ur. Toplam 20 oturum yapılmış olup. her oturum 3 saat sürmü tür. Grup alışmaları 15.11.1994 ile 27.3.1995 tarihleri ara nda yapılmıştır.

Grup çalı macılan. Prof.Dr. Abdülkadir Özbek tarafından süpervize edilmiştir. Ege Üniversitesi **Hem trelik** Yüksek Okulu öğretim üyesi. Olcay am; E.Ü. Tıp Pak. Psikiyatri Anabilim Dalı'nda Uzman **P ikelog** Umut Seyfio 'rlu ile birlikte grupları yönetmişlerdir.

P ikodrama uygulamasına başlamadan önce örenctlere Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Ernpatik Eğilim (EEÖj ve Ernpatik Beceri (EBÖ) öl ekleri uygulanmıştır (6). Grup uygulamaları sonunda: aynı ölçekler tekrar uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Araştırmada kullanılan Ernpatik Eğilim Öl eği ile Empatik beceri Ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Dökmen tarafından yapılmıştır. EBÖ.B formu güvenilirliği $r = .91$. EEÖ Iornnurun ise $r = 0.82$ olarak bulunmuştur (5.6. 7).

EEÖ formu Edwards Kişisel Tercih Envanterinin bir alt ölçeği olan "Duygusal Etkileşim" ile yapılan benzer öl ek geçerlilik kat ayısı $r = .68$ olarak saptanmıştır. Dökmen tarafından EBÖ.B formu (fe rlilik çalışmasında, öl ek klinik psikoloji ve p ikolojik danışmada en az master derecesine sahip 14 kişilik bir gruba ve psikoloji eğitimi almamış 14 kişilik bir başka gruba uygulanmıştır. İki grubun ernpatik be ceri puanları arasındaki farklılık anlamlı düzeydedir ($t = 6.77$, $S.d = 26$, $p < 0.001$). Bu sonuç ge erlilik kanıtı olarak kabul edilmiştir. EBÖ ve EEÖ arasında $r = .30$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki iki ölçeğin empatik davranışını farklı bileşenlerini ölçtüğünün kanıtı olarak yorumlanmıştır (5. 6, 7.8, 15).

BULGULAR VE TARTIŞMA

Psikodrama grup çalışmalarına gönüllü olarak başladıkları sonra. sürekli olarak devam eden ve devam etmeyen öğrencilerin empati eğilim ve empati beceri puanları ortalamaları Tablo 1 'de görülmektedir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, psikodrama grup çalışmalarına devam eden ve devam etmeyen öğrencilerin puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Psikodrama çalışmalarına ilgi göstermede, öğrencilerin mevcut empatik eğilim ve beceri düzeylerinin önemli bir özellik olmadığı düşünülebilir. Psikodramaya başlayan tüm grubun Empatik Eğilim Ölçeği puan ortalamaları 68 olarak belirlenmiştir. Öz (1992) tarafından hemşirelerle yapılan çalışmada. Hemşirelerin puan ortalamaları 70 olarak saptanmıştır (11). Değerlerin birbirlerine yakınlık gösterdiği görülmektedir. Pek ve arkadaşları tarafından. çocuk hemşireleri ile yapılan çalışmada, ernpatik beceri ölçeği puan ortalaması 129 olarak saptanmıştır (13). İncidenki çalışmada tüm grup için ortalama 133 olarak, bir miktar daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaşar (1993) tarafından yapılan çalışmada. hemşirelerin puanları

empalik eğüim puan ortalaması 69, hernşir lerin ise 68 olarak belirmiştir. Aynı alışmada. hem irelik öğrencilertrıtın ernpatık be egi öl egi puai ortalaması 126: hemşirelerin ise 118 olarak belirni Ur (18). Şimdiki çalışmanın puan ortalamaları. Ya ar tarafından yapılan alımlarınkt ile daha fazla uygunluk içindedir. Aydın (1995) tarafından

eşiUi meslek gruplarında empati beceri puan ortalamalan ise; doktor, öğretmen ve polislerden olu an grupta 132. mühendis v teknisyenlerden ol i an grupta ise 121 olarak saptanını tır (3). Şimdiki alışmadaki puan ortalaması ise ilk gruba daha yakındır.

Tablo L. P ikodrama Çalışmalarına Sürekli Devam Eden v devam Etrney n Öğr neilerin Empati eğlirn ve Empali Beceri Puan Ortalamaları

Öğren ilcr	Ernpntl Beceri ÖlçC!1i- (EBÖ)				Ernpaü El'1i1imi Ölçegi ⁰⁰ (EEÖ)			
	X	S.	Min .	Max	X	S.	Min.	Ma:"
Pstkodramn gruptannu devam eden öğrenciler i : 9)	139.9	22.9	115	184	69.8	8.6	56	0
PSI kod rama ~rupbrına devam cırtıcy n öğrenciler [N: 81	126.4	16.6	96	149	66.1	12.1	44	80
Pstkodrnrrnyn başlayan türü tr~rcncııcr [N:	133.5	20.8	96	184	68.1	10.2	44	80

* Gruplara devam eden v - etmeyen öğrencilerin empatik beceri öl çl'1j (EBÖ) puanları karşılaştırıldığmda: Mann-Whitney U testi: U= 9 i .5. P= 0.336. P>0.05

** Gruplara devam den ve tmeyen öğrencilerin empatik eğlirn ölç gi (EEÖ) puanları karşılaştırıldığmda: Mann-Whitney U L stl: U= .0. p= 0.532. P>0.05

Akbay (1994) tarafından eğttirn fakültesi öğrencileri ile yapılan alı mada empatik be eri puan ortalaması: Lsıruflarda 139. 4. ınıflarda

158 olarak saptanını tır (1). Şimdiki çalı mada 4.sınıf öğrencileri ile yapılmı olup, empatik beceri puan ortalaması 133 olarak saptanmıştır. Bu değer eğitim fakültesi öğrencilerinin değerlerine göre daha dü üktür. Diğer taraftan. empatik eğitim öl egi puanları kar ıla tılacak olur a. Akbay'un alışmasında: r hberllk ve danı manlık bölümü öğrencilerinin ortalaması 73. ınıf öğretmenliğt bölümünün ise 67 olarak saptanını tır (1). imdiki alı mada empatik eğilim ölçeğt puan ortalaması 68 olarak saptanını br. Ernpatik ğilim öl egi değerleri empat.ik beceri öl gı değerlerine <1öre daha yakın olarak görölmektedir. Sargın (1993) tarafın-

dan rehber öğretmenlerle yapılan çalışmada. empatik beceri ölçeği puan ortalamaları. empati eğitimi verilmeden önce 181 olarak, empatik eğilim ölçeği puan ortalamaları ise. 74 olarak saptanmıştır. Şimdiki çalışmada ise Akboy'un aldığı masınadakinine benzer şekilde, Sargın'ın çalışmasındaki gibi de bir miktar düşüktür. Empatik eğilim ölçeği puan ortalamaları her üç çalışmada da empatik beceri ölçeği puan ortalamalarına göre daha benzerdir. Beyazıt ve arkadaşları tarafından eğitim fakültesi öğrencileri ile yapılan çalışmada, öğrencilerin empatik beceri ölçeği puan ortalamaları 200, empatik eğilim ölçeği puan ortalamaları ise 74 olarak saptanmıştır (4). Sargın ve Akboy'un çalışmaları olduğu gibi Beyazıt ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada da empatik beceri ölçeği puan ortalamalarına göre daha benzerdir. Beyazıt ve arkadaşları tarafından eğitim fakültesi öğrencileri ile yapılan çalışmada. öğrencilerin empatik beceri ölçeği puanları şimdiki çalışmaya göre daha fazla olmak üzere, diğer iki çalışmadan da epeyce yüksek bulunmuştur. Ancak aynı durum ruhatik eğilim ölçeği değerleri için o düzeyde belirgin olmamıştır. Bu farklılıklar. örneklerle ilgili nitelik ve sayı açısından oluşan farklılıklarla ilgili olabileceği gibi; özellikle empatik beceri ölçeğinin uygulama ve niteliği ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle. hem üniversite öğrencileri ile ilgili hem de genel popülasyonla ilgili olarak. daha büyük örneklerle çalışmaların tekrarlanması yararlı olabilir.

Yukarıda adı geçen çalışmalarla ilgili bulguları şimdiki çalışma bulgularıyla birlikte değerlendirebilmek için. tabloya dönüştürecek olursak. aşağıdaki tablo oluşmaktadır.

Tablo 3'de görüldüğü üzere. öğrencilerin Empatik Beceri ve Empatik Eğilim ölçeklerinden aldıkları puan ortalamaları, psikodrama grup çalışması sonunda farklılık göstermemiştir. Bu durumun empati becerisi ve eğilimlerde değişiklik oluşturabilmenin gücünden kaynaklandığı düşünülmektedir. Benzer sonuçlar daha önce yapılmış bazı

çalışmalardan sonra da görülmüştür. Örneğin doğrudan empati eğilimi verildiği halde. Özürü herşeylerle yaptığı çalışmada, empatik eğilim ölçeği puan ortalaması değişmemiştir. Benzer sonucun görüldüğü diğer çalışmada ise. Karier'In su lu gençlerle yürüttüğü daha uzun süreli olan psikodrama çalışmalarının sonrasında öğrencilerin empatik beceri ölçeği puanlarında bir değişiklik olmamıştır.

Sargın'ın rehber öğretmenlerde empatiyi geliştirmeye yönelik çalışmasının sonucunda ise Sargın. öğretmenlerin empatik beceri düzeylerinde değişiklik oluştuğunu. ama empa-

ük eğilim düzeyinde ise değitlilik oluşmadığı görülmüştür. Bu sonuçla, Sarırm empatik eğilimin kişinin tabiatıyla ilgili olup, değitirilmesi daha zor olsa empatik becerinin ise değitirilmesi daha kolay olduğu kanıtlanmıştır. Dökmen tarafından yapılan çalışmada ise, psikodrama uygulamaları sonrasında, öğrencilerin empatik düzeylerinde önemli bir değitlilik oluşmadığı saptanmıştır, empatik değitlimlerin daha uzun süreli psikodrama ya da empatik eğitiminin etkili olduğu görüşü belirtilmiştir. B yazıda arkadaşları tarafından psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğrencileriyle psikodrama grup çalışmaları yapılmıştır. bu süreçte Sargın'ın bulgularına benzer şekilde, öğrencilerin empatik becerilerinde artma olmuştur. buna karşın empatik eğiliminde anlamlı düzeyde değitlilik olmamıştır (4, 5, 9, 11, 15).

Tablo 2. Milli Araştırmalarda Empatik Beceri Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçekleri ile ilgili Aritmetik Ortalamalar

Ortalama	Empatik Ölçekleri	
	EBÖ	EEÖ
	-	-
	\bar{X}	\bar{X}
Şimdiki Çalışma	133	68
Yıldırım ve Ark. (1990)	150	-
Özgenç (1990)	-	70
Sargın (1993)	181	74
Beyazıt ve Ark. (1994)	200	74
Yılmaz (1995)		
Hemşirelik Öğrencileri	126	69
Öğretmenler	126	66
Pek ve ark. (1995)	129	
Aleboy ve ark. (1995) I		
.Sınıf 4.Sınıf	139	67
	9	
Aydın (1995) Doktor.	15	
Öğretmen. Polisler Mühendis	83	
ve Teknisyenler	2	
	12	

SONUÇ VE ÖNERİLER

Empati; bireylerde geliştirilebilen bir özelliktir. Bu özellikler birlikte, empatideki gelişimin artırılması görülmektedir. Ayrıca, empatinin birey ve eğitim boyutlarındaki değitlim hızı farklılıklar göstermektedir. Empatik bireyde değitlilik olabileceği, empatik

eiilime göre daha mümkün görünmektedir. Şimdiki çalışma sonuçları empatideki gelişim ve değişimin zor olduğunu göstermiştir. Daha sonraki çalışmalar için, daha uzun süreli ve doğrudan empatiye yönelik çalışmalarla empatinin geliştirilebileceğini mümkün olabileceği görüşüyle yapılmalıdır. Psikodrama grup çalışmaları ile empatinin geliştirilmesi amaçlanıyor. o zaman yine, bu çalışmaların örneklere ilişkin uzun olması gerektiği kanısı doğmuştur. Grup çalışmaları arasında da, empatiyi geliştirme önemli bir amaç olarak, yoğunlaşılması gerekir. -ru kanısı doğmuştur.

Tablo 3. Hemşirelik Öğrencilerinin, Psikodrama Grup Çalışmaları Başlangıcında ve Bitişinde Empati Eğilim Puanlarının Karşılaştırılması:

Öğrenciler (n : 9)	Grup Çalışmalarından Başlangıçta	Grup Çalışmaları Sonunda
	S.S	S.S
Empati Beceri Ölçeği (EBÖ) Puanları	139.9	139.9
Empati Eğilim Ölçeği (EEÖ) Puanları	69.8	70.0

- EBÖ için, Wilcoxon Uyumlu Çiftler Testi: $T = 4.0$, $P > 0.05$ ** EEÖ için, Wilcoxon Uyumlu Çiftler Testi: $T = 0.859$, $P > 0.05$

SUMMARY

THE EFFECTS OF PSYCODRAMA GROUP ACTIVITIES ON EMPATHIC TENDENCY AND EMPATHIC CAPABILITY SCORES

The purpose of this study is to measure Empathic Tendency and Empathic Capability Levels of group of nursing students and to find out how psychodrama group activities effect Empathic Tendency and/or Empathic Capability scores.

For the Empathic Tendency and Empathic Capability measurement, Empathic Tendency Scale and Empathic Capability Scale are used respectively.

As a result, no statistically significant changes, neither in Empathic Tendency Scores nor in Empathic Capability Scores, are observed. The increases in the scores are found to be negligible.

KAYNAKLAR

1. Aleboy R. Bay al A. "Eğilim Bilimleri Bölümü Öğrencilerinin Empatik Beceri ve Empatik Eğilim Düzeylerinin Belirlenmesi ve Karşılaştırılması". Eğitim Bilimleri Kongre Kitabı. 1994. Ankara. sf. 661-673.
2. Akkoyunlu F. "Empatik Eğilim ve Ahlaki Yargı". Psikoloji Dergisi. Cilt: 6. Sayı: 21. Eylül 1987. sf 91-96.
3. Aydın A. Empatik Becerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 1995. İzmir.
4. Bayezid G. Yılmaz B ve ark. "Psikolojik Danışma ve Rehberlik Öğrencilerinde Psikodramanın Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Üzerine Etkisi". Buğün Eğitim Fak. EPH Anabilim Dalı. (Bildiri Sunumudur) (1994).
5. Dökmen Ü. "Empatinin Bir Modeliyle Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodramanın Geliştirilmesi". Eğilim Bilim. Dergisi. Cilt: 21. Sayı: 1-2. 1988. sf. 155-190.
6. Dökmen Ü. "Yeni Bir Empatik Modeli ve Empatik Becerinin Ölçülmesi". Psikolojik Dergisi. Cilt: 7. sayı: 24. 1990. f.42-50.
7. Dökmen Ü. İnciştirm Çalışmaları ve Empatik Sistem Yayıncılık. 1994. İstanbul.
8. Dökmen Ü. Sosyometri ve Psikodrama. Sistem Yayıncılık. 2.Baskı. 1995. İstanbul.
9. Karter S. "Psikodramanın ve Gerçeklik Lapistrarı Suçlu Gençlerin Baskı Kavramlarının ve Empatik Düzeylerinin Etkisi". Psikolojik ve Psikofarmakolojik Dergisi. Cilt: 1. Sayı: 2. 1993. sf. 65-73.
10. Lamoruca EL. "Empathy: Educating in Professional Practice". Journal of Nursing Education. Vol: 17. No. 3. February 1978.3-11.
11. Öz F. Hemşirenin Empatik İnciştirm Becerisi Eğilimlerinin Etkisi. Hemşirelik Programı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi. Ankara. 1992. Ankara.
12. Özbeğin L. Lutz G. Psikodrama: Grup Psikoterapisinde Sahnesel Etkileşim. Grup Psikoterapi Derneği Yayını. Halkın Matbaası. 1987. Ankara.
13. Pek H. Yazıcı S. Dede N. Yıldırım Z. "Çocuk Hastanelerindeki Empatik Eğilim ve Becerilerinin İncelenmesi". [Sözel Bildiri] LV. Ulusal Hemşirelik Kongresi. 15, 17. Kasım 1995. Ankara.

- 14.Rogers CR, Çeviren: Akkoyun F. "Empatik Olmak, Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş şeklidir". Ankara Ün. Eğilim Bil.Fak.Dergi i. Clil. i 8. sayı. 1. 1983. 103- 124
- 15.Sargın N. Rehber Öğretmenlerin Empati Düzeylerinin Geliştirilmesine ilişkin Bir Model Önerisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1983. İzmir.
- 16.Tanrıdağ RŞ. Ankara'daki Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Çalışan Personelin Empatik Eğilim ve Beceri Düzeylerinin Çeşilli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümü. i 992. Ankara.
- 17.Yalom I. Theory And Practice Psychotherapy. Second Edition. Basic Books. i 975. New York.
- i 8. Yaşar İ. Hemşirelik Öğrencilerinin ve Hemşirelerin Psikolojik İhtiyaç Örüntüleri ve Empati Düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 1993, Ankara.
- i 9. Yıldırım İ. "Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı Öğrencileri ile Psikolojik Öğrencilerinin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeyleri", Hacettepe Üniversitesi. 1990, Ankara.

